

הרב אריאל בראלי

פגיעה מינית במוסד הינוכי

הקדמה

תלמיד התלונן בפני המחנך על פגיעה שנעשתה בו בזמן שהותו בחדרו בפנימייה. לדבריו, נער נגע בו במקומות צנועים בזמן שישי לבדו בחדר, הוא התעורר ומיד סילק אותו מעליו. מדריך הפנימייה הוסיף שהוא פגש את התלמיד באותו לילה כאשר הוא בוכה, נסער, ומבולבל, אך הוא לא שיתף אותו בנסיבות שגרמו לו להיות במצב זה. המחנך הזמין את הנער החשוד לבירור, והלה הכחיש ואמר שמעולם היה לו שום קשר עם הנפגע. לאחר בירור עם תלמידים אחרים לא נמצאו ראיות וכן לא דווח על התנהגויות מחשידות של הנער בעבר. כמובן המוסד חייב לעשות כל שביכולתו כדי להישמר מפני פגיעה עתידית ולהשגיח ולפקח על חיי הפנימייה. לגבי הנער החשוד, פנה המחנך עם השאלות (הבאות: א) האם ישנן אמות מידה הלכתיות אשר יכולות לעזור לו לקבל החלטה בדבר הטלת מגבלות על הבחור החשוד, אף שהוא מכחיש כל קשר לאירוע. (ב) הנער שנפגע, מתנגד נחרצות לכך שהדבר יובא לידיעת הוריו, האם ניתן לפגוע בפרטיות שלו ולספר להם חרף התנגדותו?

א. 'מילה מול מילה'

מבחינת הלכות עדות, טענתו של הנער שנפגע מתקבלת יותר מהכחשת הנער החשוד. על פי הגמרא (סנהדרין ט ע"ב) אדם יכול להעיד כנגד מי שפגע בו ולהצטרף לעד נוסף כדי להרשיע את הפוגע, וזו לשון הגמרא: 'פלוני רבעו לאונסו - הוא ואחר מצטרפין להרגו'.¹ אם כן, בעוד שלנפגע יש מעמד של עד כשר,² החשוד פסול להעיד על עצמו כי הדיון הוא עליו - האם הוא רשע? ועל כן הוא פסול לעדות בהיותו נוגע בדבר, ועוד יותר מכך הרי הפסול שלו שורשי יותר - מטעם היותו 'בעל דבר'.³ שורש ההבדל נעוץ בכך שהנפגע לא דורש פיצוי על הנזק הנפשי שנגרם לו, שאז באמת הוא היה פסול לעדות (בדיוק כשם שהחשוד פסול לעדות שהרי הוא נוגע בדבר) אלא רצונו הוא למנוע פגיעה

1. בהמשך הגמרא מתברר שאפילו אם יודה שהמעשה התחיל בהסכמה, עדיין מקבלים את עדותו על פי הכלל ההלכתי 'פלגין דיבורא'. ואף שהוא שונא את הפוגע אין בכך לפוסלו, כפי שמוכח מדברי הגמרא במכות ו ע"ב, להרחבה עיין פת"ש, חו"מ סי' לג ס"ק ב.
2. עד אחד רשאי להעיד רק כאשר כוונתו למנוע פגיעה אך לא יעיד כאשר אינו נאמן לפסול אדם. כך פסק רמ"א, חו"מ סי' כח סעי' א: 'ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא אותו... לידי שבועה, או בדבר איסור ואפרושי מאיסורא. אבל אם כבר נעשה האיסור, לא יעיד, דאינו אלא כמוציא שם רע על חברו'.
3. וזו לשון הרב"ד: 'כשמעיד על עצמו, אין זה עדות כלל אלא כמי שאינו דמי, שאין אדם נקרא לעצמו עד פסול... ודמייא להא דאמר לעיל במקיימי דבר הכתוב מדבר' (רא"ש, מכות פ"א סי' יג).

עתידי⁴, ולכן כלפי תביעה זו הוא אכן אינו בעל דין אלא בא בשם החובה 'לא תעמוד על דם רעך' שהיא מצווה המוטלת על כל אדם מישראל לעשות את כל אשר ביכולתו כדי למנוע נזק עתידי מחברו.⁵ ובשו"ת 'בנימין זאב' (סי' רמט) האריך לבאר חילוק זה⁶ ועוד הוסיף שיש בכך מצוות 'ובערת הרע מקרבך', וזו לשונו:

כל הרואה דבר ערוה מחוייב להעיד לקיים ובערת הרע מקרבך... ומי שפסול לחבירו להעיד עליו לענין ממון, נאמן להעיד עליו באיסורין. וטפי מסתבר לן להאמין ולקבל עדות על חבירו לאפרושי מאיסורא מלהאמין כשבא להעיד על חבירו על ממון... ובדבר איסור כי האי לבזות ת"ח וצבור כדי לאפרושי מאיסורא ולאמות אמות הדברים לפני חכמי הדור ראוי לקבל עדות קרוב ואשה.

יש לצרף לכך גם את דברי המזדריך שעולה מהם כי יש ביסוס מסוים לכך שהתרחשה פגיעה בתלמיד.⁷ גם העובדה כי הנפגע התלונן דווקא על נער זה, יכולה לסייע לנאמנותו (אלא אם כן ידוע על מתיחות קודמת ביניהם⁸), כמובן אין זו ראייה ברורה שהרי אנו נפגשים עם מקרים רבים של תלונות שווא הנובעות מקנאה ותחרות וסיבות נוספות, ואולם יש בה כדי להוסיף למבט הכללי.

ב. שמירה מפני פגיעה עתידית

כל הבחינות הללו אינם מספיקות לקבוע שהנער אכן עשה את המעשה המיוחס שלו, כי לשם כך צריך בירור של שני עדים⁹ שיעידו בפני בית דין.¹⁰ אם כן, במקרה זה יש להעמיד את הנער החשוד על חזקתו שהוא כשר, ומשום כך לא ניתן להטיל עליו סנקציות כאשר אין כנגדו ראיות. עם זאת, בשעת הצורך ולפי שיקול דעתם של היועץ והמחנך מותר גם לנקוט בפעולות מסוימות כנגדו כדי למנוע פגיעה עתידית. הבחנה זו אנו מוצאים בדברי הגמרא (נידה סא ע"א) לגבי לשון הרע: 'האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי'. הגמרא פותחת בקביעה שאסור לקבל לשון הרע, ופירש זאת ה'חפץ חיים'¹¹ שאסור בשום אופן להאמין לדברי מספר לשון הרע, עם כל זאת מותר לאדם לחשוש שאכן יש דברים בגו ולהימנע מלסחור אתו וכדומה. בדברי הגמרא הללו יש פתח

4. ובגמרא סנהדרין מא ע"א 'לאוסרה על בעלה באנו' מוכח שגם על מעשה שחייב עליו מיתה, ניתן לקבל עד אחד אם כוונתו לאפרושי מאיסורא ואינו נדון כדיני נפשות.
5. סנהדרין עג ע"א. וראה שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ב סימן ס שהוסיף שמן הפסוק 'ובערת הרע מקרבך' נלמד שרצון התורה לכלול במצוות העדות עד אחד שיעיד על אפרושי מאיסורא.
6. עיין רשב"ש, סי' מו שבאיסורים כל ישראל נחשבים לבעלי דין, ולכן ניתן לאסור אישה על הבעל גם שלא בפניו. וכן כתב בפת"ש, 'אה"ע סי' יא ס"ק יח: 'והרב המאירי כתב כי הסכימו חכמי ברצלוני שבענין איסורין מקבלין שלא בפני בע"ד שזכות הוא לו להפריש מן האיסור וכ"כ הרדב"ז בתשובותיו (ח"א סי' ע') ונתן טעם לדבריו דמה דהוי לאפרושי מאיסורא כולם בעלי דין נינהו.
7. בלשון הגמרא בכתובות טז ע"א: 'שור שחוט לפניך'.
8. בגמרא ביבמות כה ע"א נתבאר כי יש לתת משקל לקול שאינו פוסק, ובלבד שאין לו אויבים שיכול להיות שהוציאו עליו את הקול. עיין עוד ביאור הלכה, סי' נג סעי' כה.
9. כתובות כו ע"א.
10. בייחוד שבעל הדבר מכחיש את העד וכפי שכתב הש"ך, יו"ד סי' קכז ס"ק ה וזו לשונו: 'כשלא היה בידו מעולם, אינו נאמן, כשהבע"ד מכחישו אלא בשותק'.
11. חפץ חיים, הל' לשון הרע כלל ו אות י.

להתנהלות בשני צירים, הציר האחד מאמץ את הלכות לשון הרע ואוסר להאמין ולקבל את הדברים, והציר המקביל מאפשר לחשוש באופן מעשי מפני משמעות הדברים ונשמר מפני נזק עתידי. דוגמה לכך יש בדברי הריב"ש (סי' רסה) כאשר דן על טענה לפגיעה מינית, שהדגיש שאין לפסול אדם אלא בעדות ברורה אך מנגד יש לעשות ככל שניתן למנוע פגיעה עתידית, כפי שנאמר בגמרא ש'למיחש מבעי' והטיל על השואל להפריד ביניהם, ולהטיל איום של נידוי שלא יתקרבו אחד לשני, וזו לשונו:

מאחר שאין לה עדים על טענתה כנגד יצחק כהן הנזכר אין ראוי להאמינה בדבורה לבד ולחשדו בדבר כעור ולייסרו ולהענישו. אבל כדי להפרישם מאסור ראוי לצוות

עליו בכח נדוי לבל ידבר עמה מטוב ועד רע. וכן שלא ידורו בשכונה אחת.¹²
ה'חפץ חיים¹³ הוסיף שיש גבול לכוח של האדם לפעול כאשר הדברים לא מבוססים. הוא קבע כלל האומר שההיתר לחשוש למעשה מפני נכונות הדברים הוא רק בהימנעות מפני התקשרות חדשה עם אותו אדם, אבל אסור לעשות מעשה אקטיבי הפוגע באותו אדם. ולפי זה לא ניתן להוציא את הנער החשוד מהפנימייה אלא רק להגביר את הפיקוח עליו. למעשה, במקרה הנדון ניתן לקבל החלטה האוסרת על הנער החשוד לישון בפנימייה משום שכאן לא מדובר רק בלשון הרע אלא יש נאמנות של עד אחד לנפגע בצירוף תיאור המדריך, באופן הזה מותר גם לעשות מעשים אקטיביים על מנת למנוע פגיעה. דבר זה מתבאר בשו"ת 'שואל ומשיב' (מהדו"ק ח"א סי' קפה) אשר כתב לחלק בין פסילת אדם שצריך עדות גמורה לבין החשש מפני פגיעה עתידית שלזה מספיק גם עדות של פסולים. וזו לשונו:

ומה גם דאטו אנו רוצים לפסלו לעדות ולשבועה רק דאמרי' דשמא עשה זאת וכבר אמרו בנדה דף ס"א האי לישראל בישראל אף דלקבולי לא בעי למיחש מיהא מבעיא ובמ"ק דף י"ח אמרו דהאי לישראל בישראל עכ"פ מקצתו אמת וא"כ איפוא אוי לנו שבימינו עלתה כך שיהיה איש כזה מלמד תינוקות של בית רבן אשר הבל פיהם טהור ויש לחוש שהבל פיו הטמא יטמא אותם וע"כ על דעתי שמהראוי להסיר כתר המלמדות מעל ראשו ויחושו לנפשם עד אשר ישוב בתשובה שלימה ובסגופים כראוי... ודוקא היכא שאנו מוציאים אותו מחזקת כשרותו בזה אמרינן דסתם כל אדם בחזקת כשרות וא"א לפסלו שלא בפניו ובפרט לקפח פרנסתו אבל כאן אטו נפסל בשביל זה מחזקת כשרותו רק שאנו אומרים שמלמד תינוקות צריך להיות ירא וחרד לדבר ד' יותר משאר בני אדם וכאן אנו רואין דהוא קל ע"כ צריכין אנו להרחיקו שישוב בתשובה שלימה

ובנספח לתשובה התייחס במפורש להוראת המהרי"ק שלא לפעול ב'קום עשה', וזו לשונו:

והנה הך לישראל בישראל אף על גב דלקבולי לא בעי למיחש מיהא מבעיא מצאתי אח"כ במהרי"ק שורש קפ"ח שכתב דדוקא להציל אותם הוא דמותר להמנע אבל לא לענוש אותם שום עונש ולבייש אותם אסור ע"י לישראל בישראל. אמנם זה דוקא

12. מובא להלכה בדברי הרמ"א, אה"ע סי' קעח סעי' כ.
13. חפץ חיים, שם.

שם שלא היה רק לישנא בישא לבד אבל כאן היה גביית עדות אף דאין כאן עדים כשרים עדיף מלישנא בישא ופשיטא דיש למנוע מלתת לו תלמידים כנלפע"ד. אם כן בסמכותם של המחנך והיועץ להחליט כי יש להרחיק את הנער החשוד מהפנימייה, משום האחריות הגדולה שלהם לשלומם הנפשי של כלל הנערים בפנימייה.

ג. שיתוף ההורים

לגבי השאלה האם יש להיענות לבקשת הנער שלא לספר להוריו,¹⁴ אכן יכול אדם להתנגד להעביר תמונה שלו או מידע העוסק בו בניגוד להסכמתו.¹⁵ אולם כאשר מדובר על אירוע שהתרחש בתוך מוסד חינוכי יש לשתף את ההורים למרות התנגדות הנער.¹⁶ אלו השיקולים לקביעה זו: א) שמירת הפרטיות נדחית מפני הצורך הממשי לשמור על שלמות נפשו של הנער.¹⁷ פגיעה מינית פוגעת בדברים מרכזיים בנפש - בביטחון העצמי, באימון בחברה, ועקב זאת עלול הנפגע להגיע למצב של הסתגרות, לדיכאון ולמחשבות אובדניות. אין לשער את עוצמת הפגיעה, ורק לאחר כמה מפגשים עם מטפל אשר דורשים שיתוף פעולה מצד הנער, ניתן יהיה להבין היכן הדברים עומדים. לפעמים הנטייה הכללית של מי שאינו יודע כיצד לטפל בפגיעה, להיאחז בטוב, ולחשוב שכנראה אין זה חמור כי מדובר על אירוע חד פעמי, והנער ישן, והוא ממשיך לתפקד כרגיל, אולם לאמיתו של דבר, כל השיקולים הללו אין בהם כדי לחשוף את התהליך הפנימי שעובר הנער. לכן צריך לשתף את ההורים כדי שגם הם יהיו שותפים פעילים לתהליך ההבראה של הבן שלהם.

ב) שיקול הלכתי נוסף המאפשר לדווח להורים בניגוד לדעת הבן שלהם, הוא מטעם אומדנא מכללא, כאשר יש להניח שבעצם בואו למוסד פנימייתי הוא מסכים לכך שהמוסד החינוכי ידווח בשעת הצורך להורים. נער היוצא מביתו לפנימייה יכול להבין שההורים מתנים את שהייתו שם בשקיפות מלאה בינם לבין הצוות החינוכי, וידוע לו

14. הדבר ברור שיש לשתף את הורי הנער החשוד בפגיעה והוא אינו יכול לבקש שהדבר לא ידווח להם כי מדובר בחשד חמור ובוודאי אין כאן זכות לפרטיות.

15. כך מובא בגמרא במסכת יומא ד ע"ב: 'מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר, עד שיאמר לו לך אמור - שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר'. כלומר, אדם שאומר דבר לחברו, גם אם לא נאמר במפורש לא להעביר לאחרים - אסור לו לספר זאת לאחרים, ורק אם יש אישור מפורש לספר לאחרים - ניתן להעביר הלאה את הדברים. בעקבות זאת כתבו הפוסקים שיש בגילוי סודות איסור משום איסור רכילות. כן כתב הרא"ש, אורחות חיים ס"ק מא: 'את הדברים אשר ידברו לפניך שלא על דרך סוד - טמנם בקרב לבך, גם אם תשמענו מאחר - אל תאמר כבר שמעתי זה'. גם הגר"ח פלאג'י בספרו חקקי לב, יו"ד סי' מט סבור, שיש איסור להעביר מידע ללא אישור מפורש, כאשר קבע כי אם אדם שלח הודעה סתמית לחברו ולא אמר לו שזה סוד, עם כל זאת אסור להעביר את המידע שקיבל הלאה, גם אם מדובר בהודעה סתמית שאין בה גנאי או דבר שלילי, בכל זאת 'הרי הוא בבל תאמר, עד שיאמר לו בפירוש שיאמר. וכ"ש בדאיכא גנאי או סוד ויוצא נזק כשמגלה'. ועיין בספרו של פרופסור נחום רקובר, ההגנה על צנעת הפרט, מאת ספריית המשפט העברי. ובספר צנעת אדם, מאת הרב איתמר ורהפטיג.

16. במקביל על היועץ לנסות להבין ממה נובעת ההתנגדות לשיתוף ההורים, ואם הוא חושב שאכן טובת הנער היא שבשלב זה לא נכון יהיה לפתוח חזית נוספת אשר תלחץ את הנער, הרי שאז יש לפעול לפי הגורם המקצועי ובלבד שמדובר על תקופה מוגדרת וקצרה.

17. שו"ת שבט הלוי, ח"ט סי' לד; הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' עט.

שיש להם ציפייה ברורה שידווחו להם על כל אירוע משמעותי אשר הנהלת המוסד יודעת עליו. ניתן לומר שהנער קיבל על עצמו את התנאי הזה,¹⁸ ומשום כך יש לשתף את ההורים באירוע של פגיעה. דוגמה לכך היא פסיקתו של הרב וולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר חלק כ סימן נב) שאין בעיה של פגיעה בפרטיות או איסור רכילות כאשר רופא מכתוב למזכירה פרטים אישיים של מטופל וכך נימק את הדברים: 'היות וידוע לנוגעים בדבר מראש, שכך הנהוג והמקובל, אם כן אדעתא דהכי מוחלים על כך מראש'. לדבריו, ישנה אומדנא מכללא שכל מטופל מקבל על עצמו את כל הנהלים הנדרשים לצורך הטיפול בו, אף שלא חתם על כך במפורש.

סיכום

- א. תלמיד המתלונן על פגיעה נחשב לעד אחד לעומת זאת החשוד בפגיעה מוגדר כ'בעל דין'.
- ב. כדי להחליט מי הוא הפוגע יש לקבל עדות של שני עדים.
- ג. בהלכות לשון הרע נפסק כי ניתן לחשוש לתוכן הדברים אך לא להאמין להם אך גם זה בתנאי שלא עושים מעשה הגורם נזק לחשוד.
- ד. כאשר יש ביסוס של עדים פסולים או אומדנות למעשה הפגיעה ניתן לעשות מעשים כדי למנוע פגיעה עתידית אף שאין עדות ברורה.
- ה. כאשר יש חשד למעשה פגיעה צריך לשתף את ההורים של הנערים על אף התנגדותם.



18. כעין זה כתב הרב אשר וייס, תחומין כרך ל, עמ' 275, וזו לשונו: 'אף שאין התחייבות מפורשת של קופת החולים לפצות את המבוטח על נזקיו... היא מחויבת לפצות את הניזוק ברשלנות רפואית לא רק מצד דיני נזיקין, אלא אף מצד דיני החוזים, משום דאנן סהדי שהמתחייב בחוזה לספק שירות ראוי למי שמשלם עבורו, מתחייב גם לפצות את הזכאי אם יצא ניזוק מהפרת החוזה. ומצינו כע"ז גם בש"ס ובהלכה, דיש לחייב אדם ללא התחייבות מפורשת באופן שאנן סהדי שדעת סתם בני אדם להתחייב. עיין בבא מציעא קד,א: המקבל שדה מחברו והובירה - שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו, שכך כותב לו: אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא. והרשב"א הוסיף, דאף אם אין כותבין כן כלל, הרי זה כאילו כתב, כיון שאנן סהדי שדעתם להתחייב'.